

ECONOMIA ȘI MORALA

PÉTER ERDŐ*

SCHEMA STUDIULUI

1. *Din ce punct de vedere se ocupă Biserica cu Economia?*
2. *Economia ca știință în viziunea doctrinei sociale ale Bisericii*
3. *Economia ca activitate în doctrina socială a Bisericii*
4. *Sistemele economice în viziunea doctrinelor sociale ale Bisericii*

Cuvinte cheie: morală, economie, doctrina socială a Bisericii creștine, sisteme economice.

*

1. Din ce punct de vedere se ocupă Biserica cu Economia?

În lunga istorie a creștinismului, atât la nivel teologic cât și a disciplinei bisericesti, precum și în viața comunităților religioase au apărut deseori întrebări considerate în ziua de azi de natură economică. În rândul acestora o temă mult discutată, marcantă și recurentă a fost de exemplu problema interzicerii dobânzii și încasarea acestora. Cu toate acestea, degeaba am căuta teorii economice detaliate în istoria internă a Bisericii. Însuși Isus nu a predat despre metoda economică de succes și nici Biserica nu a considerat-o ca fiind sarcina sa ca să se ocupe din acest punct de vedere cu științele economice. Aceste probleme apăreau mereu într-un context moral. Întotdeauna întrebarea era când corespund acțiunile umane cu voința Dumnezeuului creator și mântuitor. În zilele noastre teologii se ocupă cu problemele economiei doar în cadrul doctrinelor sociale ale Bisericii. Această doctrină aparține domeniului teologiei morale, devenind o parte relativ independentă - având în vedere subiectul complex al acesteia.

Pentru a ușura prezentarea conceptelor religioase în legătură cu economia, vom distinge trei sensuri ale cuvântului *economie*: „economia ca știință, care cercetează comportamentele îndreptate spre bogăție și integrarea acestora într-un sistem; economia ca activitatea unor subiecți (persoane fizice, întreprinderi, instituții, guvern); și economia ca un sistem economic, adică asemenea instituții și reguli în cadrul cărora sunt activi subiecții”¹. Cele trei interpretări de mai sus ale economiei indică realități legate indisolubil, dar, deobicei, doar din punctul de vedere al cercetării se fac aceste distingeri. Ultimele două sensuri menționate aici se axează în primul rând asupra faptelor și nu atât de mult pe teorie. Tocmai din acest motiv doctrina socială a Bisericii reacționează în primul rând la acestea.

În orice caz o condiție prealabilă a existenței economiei este faptul că viața umană se desfășoară în formații, grupuri sociale. În conștiința comună activitatea economică apare ca și problemă mai ales acolo,

---

* Autorul: Péter Erdő (Budapesta, 1952), preot romano-catolic, teolog, canonist, profesor universitar, membru corespondent al *Academiei Ungare de Științe* (2007). Și-a obținut doctoratul la *Universitatea Pontificală Laterană*. În 1983 a obținut un grad academic la *Academia de Teologie Catolică din Budapesta*. Între 1998 și 2003 este rector al *Universității Catolice Péter Pázmány*. Specializare științifică: drept canonic, istoria medievală a canonului și istoria Bisericii. Membru al consiliului *Consociatio Internationalis Studio Iuris Canonici Promovendo* (Roma), *Stephan Kuttner Institute of Medieval Canon Law* (München), și *Associatio Winfried Schulz* (Berlin). Începând cu anul 2005 este președinte la *Conferința Episcopală Catolică Maghiară* și *Consiliul Conferințelor Episcopale din Europa* (2005, reales în 2011). Al 82-lea arhiepiscop al orașului Esztergom (2002), cardinal (2003). Din 2001 este membru al *European Academy of Sciences and Arts* (Salzburg).

¹ DUCHINI, FRANCESCA, *Economia in Dizionario di Dottrina Sociale della Chiesa. Scienze sociali e Magistero*, a cura del Centro di ricerche per lo studio della dottrina sociale della Chiesa, Milano 2004, p. 280.

unde au loc neînțelegeri în legătură cu realizarea, distribuirea serviciilor, a bunurilor sau cu organizarea activităților comune, precum și în cazul în care instituțiile care operează cu acestea atrag atenția asupra lor.

2. *Economia ca știință în viziunea doctrinei sociale ale Bisericii*

Până la mijlocul secolului al XIX-lea în doctrina Bisericii se putea observa o neîncredere față de știința economiei. Mentalitatea impusă de economie părea distructivă, periculoasă și înșelătoare². Astfel, gânditorii creștini au simțit o vocație pentru a plasa realitatea și funcționalitatea ei socială, economică în perspectiva construirii unei societăți drepte.³ Papa Leon, în enciclica *Rerum Novarum*, a formulat asemenea referințe (punctele 44 și 45), care încurajau schimbul de păreri științifice pe plan social și economic, și anume prin recunoașterea autonomiei disciplinelor.⁴ Însă practicanții catolici ale științei economice au perceput destul de repede în disciplină anumite presupuziții ideologice care, conform convingerilor acestora, necesitau critică. Mai întâi de toate, au criticat concepția prea individualistă a omului, apoi concepția materialistă a societății, în care identificarea sau definirea bunurilor se realizează în primul rând dintr-un punct de vedere hedonist. De asemenea, ei au semnalat faptul că în lumea economiei profesia nu găsește instrumente pentru a corecta punctele de plecare a propriei filozofii, în special a unilateralităților menționate mai sus⁵. În perioada dintre cele două războaie mondiale gândirea creștină – recunoscând rezultatele considerabile ale științei economice – a încercat clarificarea tuturor scopurilor activităților economice. Precum a subliniat Papa Pius al XI-lea în enciclica sa *Quadragesimo anno* (la punctul 43), libertatea umană funcționează și în economie, omul ia decizii, iar acestea trebuie să se îndrepte spre scopul dat de Dumnezeu. În cele din urmă, aceasta trebuie să servească binelui comun al omenirii pentru a întregii imaginea omului.

În dispozițiile *Gaudium et Spes* (punctul 36) din cadrul al II-lea de la Senatul de la Vatican papa subliniază faptul că cercetarea corectă și științifică nu ajunge niciodată în contradicție reală cu credința, deoarece realitatea acestei lumi și cea întreprinsă de credință tot de la Dumnezeu provine. Deci, atât creațiile cât și societatea în sine are propria sa lege. Acestea trebuie descoperite și folosite de către om, și anume într-un mod organizat, conform voinței lui Dumnezeu⁶. Și astfel ajungem la constatarea relației dintre economie și morală, mai precis la recunoașterea acelui fapt, că omul care se ocupă cu activități economice efectuează activități individuale normale, adică conștiente și libere. Omul nu este un șurub lipsit de viață într-o mașinărie care funcționează după o logică abstractă, independent de om, ci are posibilitatea și sarcina de a-și alege scopurile și resursele pentru a și le atinge într-un mod responsabil. Deci, precum și în politică, și în economie este adevărat, contrar tuturor aparențelor, că omul este responsabil pentru faptele sale și că moralitatea se aplică și în aceste domenii ale vieții. Astfel, nu putem supune politica logicii puterii abstracte, independente de om, precum nici economia omului, la funcționalitatea legității aparent matematic și independent de viața acestuia. Dacă acest lucru se întâmplă totuși undeva, atunci, mai curând sau mai târziu, se va realiza înstrăinarea clasică care poate avea ca și consecință cataclismul social. Doctrina socială a Bisericii atrage atenția asupra faptului că piața „permite crearea aranjamentelor înstrăinate și inumane dacă aceasta ignoră utilitatea societății și va considera ca și scop doar profitul antreprenorului” (Compendiul doctrinei sociale ale Bisericii, p. 348).

3. *Economia ca activitate în doctrina socială a Bisericii*

Atunci când investigăm raportul dintre economie și morală, ne gândim deseori la activități economice, pe care nu le considerăm ca fiind realități sociale obiective la care omul se poate raporta din punct de vedere moral în diferite moduri, ca și la bunurile materiale, ci o contemplăm ca pe totalitatea activităților umane. Activitatea economică, deși am putea-o simți deseori ca pe o realitate autonomă, independentă de deciziile unor persoane, este de fapt compusă din totalitatea acțiunilor conștiente și libere a oamenilor. Din acest motiv responsabilitatea își are locul în activitățile economice, din acest motiv nu se poate considera economia ca și o simplă tehnică autonomă, în legătură cu care moralizarea ar părea bizară și sentimentală. Economia este supusă judecății morale în măsura în care aceasta este compusă pe deplin din acțiuni umane.

---

² Ibidem.

³ Ibidem.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem.

Quadragesimo anno accentuează faptul că activitatea economică nu este cel mai mare bun și nici singurul scop, ci este un instrument subordonat, care primește un rost în planul lui Dumnezeu și o valoare în mântuirea dată de Dumnezeu (punctul 43). Astfel, activitatea economică trebuie să continue după metodele și legitățile proprii, dar în cadrul ordinii morale în așa fel, încât să îndeplinească acel plan, pe care Dumnezeu l-a conceput pentru om (*Gaudium et Spes*, p. 64). Ca de atâtea ori, și aici imaginea omului, conceptul de om, realitatea sa este problema centrală. Până nu s-a răspuns la întrebarea cine este omul, judecata despre ce este bun pentru om, sau de exemplu ce înțelegem prin îmbunătățirea condițiilor de viață, nu poate fi decât fragmentară. În timp ce omul lucrează pentru traiul său și a familiei sale, el trebuie să se străduiască ca activitatea sa fie benefică și societății. Astfel contribuie la desfășurarea planului lui Dumnezeu în istorie (ibidem.34.) În spatele acestor idealuri nobile anunțate în al II-lea Senat de la Vatican se regăsesc considerații teologice foarte clare. Totuși, acestea primesc alte nuanțe datorită raporturilor sistematice a anilor șaiszeci. Acea stare de spirit care credea optimist în progres, credea că științele naturii și dezvoltarea tehnologiei vor obține pentru toată lumea aici pe pământ fericirea supremă. Iluzia acestei dezvoltări nelimitate, implicit și identificarea dezvoltării cu creșterea cantitativă, a condus foarte repede la deziluzie. Posibilitatea epuizării materiilor prime și surselor regenerabile de energie, problema poluării devine din ce în ce mai simțită de către omenire. Totodată, în conștiința publică din ce în ce mai mult apare acea recunoaștere, potrivit căreia activitatea umană conștientă atinge sisteme și funcționalități naturale, care doar parțial sunt cunoscute. Putem resimți din nou spaima vrăjitorului ucenic, care din când în când eliberează niște puteri, pe care nici el nu le poate controla. Experiența complexității a derutat simțul responsabilității. Din punctul de vedere al gândirii morale mulți nu s-au bazat pe poziția religioasă sau ideologică, ci mai degrabă pe cea a științelor naturii privind agnosticismul, spunând: oricum nu putem cunoaște perfect toate relațiile lumii, iar descoperirile științelor ridică noi și noi întrebări. De aceea nici nu putem pătrunde toate aspectele sistemului complex de factori ale acțiunilor noastre. Astfel, nu ne putem asuma responsabilitatea deplină pentru acestea.

La această senzație deprimată mai contribuie și sentimentul neajutorării. Nu numai în domeniul validării capacităților umane, ci de exemplu și în cea ce privește poluarea: deseori devine realizabil de a indica problema clar și în consens. Deseori se poate determina și modul de a le gestiona sau rezolva. Cu toate acestea, de multe ori constatăm că funcționalitatea economiei nu se conformează la necesitatea recunoscută, și că într-un timp deja stabilit logica profitului împiedică evitarea acestor pericole. De parcă un vârtej ar purta omenirea.

Această experiență deprimantă deseori, în special din cauza influenței crizelor, trece și în gândirea publică legată de acțiunea economică. Omul de rând simte funcționalitatea economiei ca fiind atât de complexă – într-o mare parte datorită globalizării – încât se obișnuiește cu gândirea pe termen scurt și cea care evită responsabilitatea.

Doctrina socială a Bisericii ține cont de bunurile individului și omenirii în ansamblu. De aceea vorbește despre demnitatea umană, în special în contextul muncii, precum o face de exemplu Papa Ioan Paul al II-lea în Enciclica *Laborem exercens* (punctul 15). Subliniază faptul că munca umană nu vizează doar economia, ci aceasta este asociată și cu valorile personale. În mod similar, nu e suficient să se străduiască pentru extinderea puterii, pentru creșterea profitului precum și pentru controlarea bunurilor, ci trebuie să respecte și demnitatea persoanei umane. Aceasta cere din nou o imagine mult mai completă a individului. În zilele noastre discutarea demnității omului a devenit comună în sensul în care aceasta trebuie să echivaleze cu o stare lipsită de durere și eventual cu condiții curate. Însă inițial, cuvântul are un sens biblic. Se bazează pe afirmația din Geneză conform căruia Dumnezeu a creat omul după chipul și asemănarea Lui. Rațiunea omului, libertatea umană și chemarea la viața veșnică sunt manifestări ale acestei demnități. În acest sens, intensificarea unilaterală a constrângerilor economice nu se prea poate justifica din punct de vedere moral. În mod similar, nu poate fi justificată nici manipularea făcută în scop economic sau politic, manipulare care influențează în așa fel, încât ocolește și exclude gândirea liberă. Reclama agresivă, de exemplu, câteodată apare ca și formă de limbaj centrală a culturii, și deja influențează nu numai comportamentul consumatorului, dar și comportamentul politic și ideologic. Aceste și asemănătoare experiențe sunt adecvate pentru a trezi sentimentul de neputință în multora, care reprezintă iar un sacrificiu sub cerințele morale. În acest context, teologia catolică a ridicat deja problema păcatului social. Conform acesteia, structurile clădite în funcționalitatea societății în contradicție cu moralitatea sau excluderea reușitelor acesteia reprezintă păcatul social, care apasă atât individul cât și societatea. Pentru remedierea acestei situații unele experimente teologice au recomandat teologia revoluționară ca și soluție, conform căreia schimbarea relațiilor într-un mod violent, adică revoluția, ar putea fi sinonimul pocăinței la nivel social. Însă aceasta nu a fost acceptată de către doctrina oficială a bisericii, nu numai din cauza consecințelor politice incerte, ci în primul rând deoarece păcatul este literalmente o acțiune personală și individuală a omului, și în nici un caz nu este o

realitate colectivă. Cu toate acestea, nu există nici o îndoială că poate influența grav funcționalitatea comunității. Astfel, compendiul doctrinei sociale a bisericii publicat în 2004 vorbește detaliat despre „structurile păcatului” (119, 193, 232, 446, 566). Despre drama păcatului acest document sfânt declară: „Taina păcatului provoacă două răni: una apare în însuși persoana păcătoasă, a doua în relația acestuia cu apropiatul. De aceea putem vorbi despre păcat individual și social: dintr-un punct de vedere toate păcatele sunt personale, individuale, din alt punct de vedere toate sunt păcate sociale deoarece au și consecințe sociale” (117). Menționarea apropiatului în acest context atrage atenția asupra unei probleme deosebit de actuală.

Omul din zilele noastre se individualizează din ce în ce mai mult, probabil, parțial și din cauza influențelor noilor forme de comunicare și a realității virtuale. Coexistarea anonimă ca individ este din ce în ce mai frecventă. O parte din ce în ce mai mică din viața de zi cu zi a omului se desfășoară într-o comunitate vie. Din acest motiv spun unii autori că de lângă omul din zilele noastre a dispărut apropiatul. Foarte greu putem percepe pe cine și cum să iubim din preajma noastră, cine de ce are nevoie și ce îi aduce beneficiu. E mult mai ușor de a ajuta o cauză prin transferarea banilor într-un cont apărut pe un ecran sau prin achitarea unui tarif de la o convorbire telefonică.

În cea ce privește structurile păcatului, compendiul doctrinelor sociale ale Bisericii fac referiri specifice către aspectele economice. Aceasta afirmă: „acțiunile și comportamentele în conflict cu voința lui Dumnezeu și cu bunul aproapelui, precum și structurile generate de către acestea sunt categoric de două tipuri: ’ prima e aspirația exclusivă pentru profit, a doua este dorința de putere, care încearcă să-și impună propria voință asupra altora, și anume(...) , cu orice preț” (punctul 119; vezi Papa Ioan Paul al II-lea, *Sollicitudo rei socialis*, punctul 37).

În lumina acestora putem vedea faptul că nu numai o acțiune economică condusă de o anumită logică profesională este confruntată cu pretențiile de apreciere ale moralei în respectarea nevoilor supreme ale omului, ci este confruntată cu o altă atitudine umană a comportamentului uman, izolat de restul lumii și pus în beneficiul instinctelor umane (de exemplu: posesivitatea, lăcomia de putere), care are în vizor orizonturile mai largi ale omului și a realității. Diferența dintre cele două abordări se reflectă în selecția scopurilor și mijloacelor activităților economice.

4. Sistemele economice în viziunea doctrinelor sociale ale Bisericii

Realizarea principalelor obiective ale acțiunilor umane pot fi ajutate cu asemenea manevre, a cărei cadru practic este selecționat de unele sisteme economice. Tocmai acest criteriu este acela, conform căruia doctrina socială a Bisericii califică aceste sisteme. În *Quadragesimo Anno* Papa Pius al XI-lea, în spiritul Evangheliei, vorbește și despre restaurarea societății creștine (punctul 149)⁷. Deci, până pe la mijlocul secolului XX, siguranța realizării cerințelor morale erau văzute din perspectiva funcționalității reglementării principiilor vieții economice. Însă Papa Pius al XII-lea, în numele principiului libertății, sublinia faptul că Biserica nu respinge categoric anumite forme de stat, presupunând că acelea sunt pentru beneficiile cetățenilor, care oferă individului acel respect și acea posibilitate de trai, pe care o cere demnitatea sa personală⁸. Papa Ioan al XXIII-lea a numit viața economică în *Mater et magistra* (punctul 39) ca fiind creație izvorâtă din inițiativă individuală sau asociată. Nici în această abordare optimistă nu s-a uitat acel aspect, conform căruia mântuirea și salvarea adevărată nu va veni pe această lume, ci doar în Rai (*Gaudium et Spes* 40-45.). Papa Ioan Paul al II-lea duce mai departe această gândire. Potrivit acestuia Biserica nu favorizează un model economic sau altul, cu condiția ca acelea să respecte demnitatea omului și să ofere posibilitatea necesară pentru ca omul să-și îndeplinească scopul pe lumea aceasta (*Sollicitudo rei socialis*, 41; vezi *Centesimus annus*, 43). Astfel, doctrina socială a Bisericii nu dorește să ignore rezultatele economiei și a științelor politice, dar își crează propria critică și invită indivizii să caute posibilitatea promovării binelui comun, deoarece sistemele economice eficiente se nasc în cadrul unor diferite circumstanțe istorice, dar nu automat, ci ca și rezultatul acțiunilor oamenilor responsabili, care cercetează problema în context social, economic și cultural, și astfel doresc s-o rezolve (vezi *Centesimus annus*, 43.). În împrejurări de astăzi chiar și în structura globală a interdependenței, această constatare pune accentul pe luarea în considerare a sistemului ca și întreg.

Aici ne întoarcem la complexitatea problemei. Este adevărat faptul că informatica, care se dezvoltă extrem de rapid, face posibilă gestionarea rapidă unei cantități de date, despre care omenirea nici nu-și putea imagina cândva că ar fi posibilă, răspunsurile date de sisteme depind totuși de întrebările puse de noi. Deci, noi, oamenii, trebuie să ne luptăm din nou și din nou ca să apară în sistemul raporturilor și asemenea aspecte,

⁷ Ibidem, vezi p.283

⁸ Ibidem, vezi p. 283

care să se refere la realizarea bunului comun în numele demnității umane, libertății în cel mai nobil și întreg înțeles. Încorporarea acestor întrebări și răspunsuri în luare deciziilor din cadrul economiei, chiar și în structurile sistemelor economice, pare a fi o sarcină de a cărei rezolvare poate depinde calitatea morală a funcționalității economice, și în ultimă instanță demnitatea umană – sau chiar viața umană. Din acest motiv subliniază Sinodul Africii din 2009 că cea mai bună globalizare este globalizarea solidarității.⁹

Seriozitatea provocării este intensificată de către influența revoluției informaticii asupra conștiinței morale și acțiunilor umane. Nu există nici o îndoială, că rețeaua mondială (web) a devenit un instrument de informare și învățare pentru public, este un nou strat al realității, un nou nivel. Dacă Arnold Gehlen a scris că vorba umană s-a repercutat asupra dezvoltării gândirii conceptuale și, astfel, a ajutat la orientarea noastră în multitudinea impresiilor percepute în așa fel, încât a realizat scutirea greutăților prin abstracția făcută în realizarea conceptelor, atunci azi se conturează o profundă schimbare similară. După doctrina filozofilor greci despre existența specifică a conceptelor, în filozofia medievală realismul Sfântului Toma din Aquino, ca și eliberarea moștenirii aristotelice, a schițat o imaginație unică. Prin urmare, conceptele nu sunt doar nume, ci au o realitate specifică. Această realitate specifică a conceptelor, manipularea modalităților acestora a dat un elan mare dezvoltărilor moderne ale științelor naturii. Dacă lumea conceptelor poartă în sine o realitate specifică, atunci realitatea virtuală oferită de rețeaua mondială împreună cu noua funcție de scutire apare, de asemenea, ca și o realitate la sensul propriu.

Dacă gândirea etică anterioară a prins valorile individului în anumite situații prin logica construită pe raționamentul concept-judecată, atunci există posibilitatea ca în lumea scutită de greutăți din cadrul noului nivel al informaticii să se reflecte gândirea etică și simbolică spre o lume care se află la un nivel mai înalt. Iar administratorul este însuși omul. În detaliile realităților din ce în ce mai complexe noi trebuie să ne căutăm posibilitățile pentru a ne conecta la integritatea umană și în cele din urmă la voința lui Dumnezeu. La această imensă problemă nu există o soluție definitivă și certă. Este nevoie de o năzuință îndârjită, dedicată și permanentă din partea tuturor personajelor din cadrul lumii economice, a factorilor sociali, în ultimă instanță din partea fiecărui om conștient din punct de vedere moral.

Tradus de Krisztina Szabo

© DKE 2013.

dke@southeast-europe.org
<http://www.southeast-europe.org>

Atenție! Stimate cercetător! În cazul în care faceți o referință la articolul nostru sau citați o parte din acesta, vă rugăm să trimiteți un e-mail către redactorul șef la adresa dke@southeast-europe.org. Studiul să fie citat astfel:

Péter Erdő: Economia și Morala. (*Tradus de Krisztina Szabo*). *Délkelet Európa – South-East Europe International Relations Quarterly*, Vol. 4. Nr. 1. (Primăvară 2013) pp 1-5.

Vă mulțumim pentru cooperare. *Redactorul șef.*

---

⁹ SINODO DEI VESCOVI (II. ASSEMBLEA SPECIALE PER L'AFRICA), *Elenco finale delle proposizioni*, Roma, 24. ottobre 2009, prop. 31.; ed. *Enchiridion Vaticanum* 26, Bologna 2012, nr. 1146.